

УДК 347.457

**Сергій Мирославський,**

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін та банківського права

Державного вищого навчального закладу

«Українська академія банківської справи Національного банку України»

## СПІВВІДНОШЕННЯ АБСТРАКТНОСТІ ТА БЕЗУМОВНОСТІ У ВЕКСЕЛЬНОМУ ПРАВІ\*

*У статті досліджуються проблемні питання співвідношення безумовності вексельного зобов'язання та абстрактності як ознаки цінного папера — векселя у сучасному вексельному праві України. З'ясовується питання значення абстрактності та безумовності індосаменту і акцепту для векселя як боргового цінного папера.*

**Ключові слова:** акцепт, абстрактність, безумовність, вексель, вексельне зобов'язання, індосамент, цінний папір.

Зважаючи на сучасні тенденції, спрямовані на вдосконалення цивільного законодавства в питаннях правового регулювання обігу цінних паперів та розвитку вексельного права як інституту цивільного права, набувають актуальності нові наукові дослідження питання співвідношення абстрактності та безумовності векселя як боргового цінного папера.

На відміну від формалізму векселя як цінного папера, безумовність та абстрактність досліджувались в основному як ознаки вміщеного у векселі зобов'язання, а не як ознаки цінного папера — векселя, зокрема у працях М. М. Агаркова, С. М. Бараца, І. А. Безклубого, С. М. Бервено, В. А. Белова, В. М. Гордона, О. М. Єфімова, Д. І. Мейера, Ю. Н. Мороза, Л. О. Новосолової, І. В. Рукавішнікової, П. П. Цитовича, Г. Ф. Шершеневича, Б. Б. Черепакіна, В. Л. Яроцького, і відтак потребують більш докладної наукової розробки щодо їх співвідношення у сучасному вексельному праві України.

Отже, зважаючи на актуальність теми дослідження ми ставили на меті проаналізувати значення та співвідношення понять абстрактності та безумовності стосовно векселя як боргового цінного папера.

Безумовність вексельного зобов'язання знайшла своє законодавче закріплення у ст. 14 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» та в статтях 1 та 75 Уніфікованого закону «Про пере-

казні векселі та прості векселі», відповідно до яких переказний вексель має містити безумовний наказ сплатити визначену суму грошей, а простий вексель — безумовне зобов'язання сплатити визначену суму грошей. На думку А. В. Демківського, «будь-які обмеження або умови типу: «сплатити за умови...», якщо вони містяться в тексті, позбавляють цей документ сили вексельного права» [1]. На наш погляд, таке визначення безумовності вексельного зобов'язання потребує уточнення та з'ясування змісту поняття «будь-які обмеження», оскільки під даним терміном можна розуміти не тільки умови, а й написання додаткових реквізитів чи застережень, чи посилань на договір, який є підставою для видачі векселя. Проте не все з перерахованого можна віднести до порушень безумовності векселя.

Так, на думку Л. А. Новосолової, будучи документом, вексель допускає службові позначки, які можуть вказувати на зв'язок документа з якими-небудь правовичинами; якщо вони вказані поза текстом основного зобов'язання і не обумовлюють виконання за ним, то їх наявність не позбавляє документ вексельної сили [2]. Близьку позицію посідає С. М. Бервено, який наголошує, що до векселя можуть бути включені додаткові формулювання, які не обмежують наказу про платіж, але містять відомості, які полегшують здійс-

\* Рекомендовано до друку кафедрою цивільно-правових дисциплін та банківського права Державного вищого навчального закладу «Українська академія банківської справи Національного банку України».

нення розрахунків [3]. Тому, на його думку, допускається посилання в тексті на номер інкасового доручення, акредитива чи договору, якщо ні текстуально, ні за змістом такі формулювання не обумовлюють наказ про платіж та не включені до тексту самого векселя. Такі застереження автор вважає юридично нейтральними, оскільки вони не змінюють характер взаємовідносин між сторонами.

Інші вчені допускали існування у векселі умовного зобов'язання, зокрема Г. Ф. Шершеневич додержувався думки, що переказний вексель слід розглядати як умовне зобов'язання, яке має вексельну форму і за яким одна особа-векселедавець (трасант) зобов'язується сплатити грошову суму векселедержателю, якщо платіж не буде здійснений третьою особою, платником (трасатом), тобто це зобов'язання зі скасувальною умовою [4].

З огляду на викладене, автор схиляється до думки О. О. Вишневського, який зазначав, що безумовність векселя не означає неможливості внесення до тексту векселя умов, а означає неприпустимість включення умов до вексельного наказу або обіцянки про сплату за векселем [5]. Водночас, на нашу думку, заслугове на увагу і позиція В. А. Белова, який підкреслює, що безумовність у простому векселі є не тільки обов'язком векселедавця, а й зобов'язанням інших суб'єктів, тобто індосантів, наступних векселедержателів тощо [6].

Однак, враховуючи тенденцію до розвитку банківської та комерційної вексельної практики і, як наслідок, вдосконалення вексельного законодавства, вважаємо за необхідне врахувати при розкритті змісту безумовності векселя законодавче закріплення можливості внесення до тексту векселя окремих додаткових застережень. Зокрема у векселях, які використовувались при здійсненні операцій з давальницькою сировиною у зовнішньоекономічних відносинах, мають бути зазначені найменування та суми мита, податків та зборів, в оплату яких цей вексель видано.

Також слід звернути увагу на ту обставину, що Уніфікований закон встановлює вимогу про безумовність не тільки стосовно зобов'язання векселедавця (трасанта), вміщеного у векселі, а й стосовно зобов'язань акцептанта, на що вказує ст. 26 Уніфікованого закону, та стосовно зобов'язань індосанта, на що вказує ст. 12 Уніфікованого закону.

Однак ні індосамент, ні акцепт не є внутрішніми складовими або реквізитами векселя, тобто не є частиною векселя як цінного папера, а є окремими односторонніми правочинами, які мають зобов'язальний характер. При цьому зобов'язання, які виникають внаслідок вчинення акцепта та індосамента, мають тісний зв'язок із зобов'язанням про платіж, вміщеним у векселі. На наш погляд, усі зазначені зобов'язання призначені виключно для підвищення гарантій права держателя на отримання суми платежу, вказаної у векселі, шляхом обмеження можливих заперечень боржників за векселем. Відповідно, безумовність не характеризує сам вексель як цінний папір, а є, на наш погляд, виключно ознакою вексельного зобов'язання. У той самий час безумовність обов'язку акцептанта та індосанта має (кумулятивне) значення для векселя як цінного папера, впливаючи на зміну його цінності та на інструментальні можливості. Наприклад, збільшення кола солідарно зобов'язаних боржників за допомогою індосамента призводить до збільшення надійності векселя як боргового цінного папера, оскільки підвищує імовірність платежу, акцепт, впливає на оборотоспроможність векселя як цінного папера.

Із змісту ст. 2. Уніфікованого закону випливає, що безумовність як ознака стосується юридичної природи вексельного зобов'язання, а не векселя як цінного папера, оскільки у статті йдеться про значення для векселя як цінного папера наявності чи відсутності саме реквізита.

На відміну від безумовності, яка характеризує природу вексельного обов'язку, абстрактність, на наш погляд, перш за все характеризує сам вексель як цінний папір. Численні дискусії серед науковців з приводу розуміння абстрактності векселя викликані тим, що дана ознака не знайшла чіткого закріплення в сучасному вексельному законодавстві. Водночас відсутність у статтях 1 та 75 Уніфікованого закону «Про переказні векселі та прості векселі» вказівки на підставу видачі векселя дає можливість віднести вексель до абстрактних зобов'язань. Абстрактність як правову ознаку вексельного зобов'язання І. В. Рукавішнікова характеризує шляхом виділення її юридичних наслідків, зокрема: відсутність правового зв'язку з підставою виникнення зобов'язання; неможливість для суб'єктів посилається на існування, дійсність чи недійсність під-

стави абстрактного зобов'язання як причини виконання чи невиконання своїх обов'язків, що впливають з абстрактного зобов'язання [7]. Абстрактність як характерну ознаку саме вексельного зобов'язання виділяють також Ф. К. Сави́нї, М. О. Крутицький, Д. С. Пахомов, В. А. Белов, С. М. Бервено та інші.

На наш погляд, розуміння абстрактності як такої, що характеризує тільки вексельне зобов'язання, є неточним. Будучи цінним папером, вексель, очевидно, сам є підставою для існування вексельного зобов'язання, отже, абстрактність, якщо розглядати її з позиції зв'язку втіленого у векселі права на отримання платежу з підставою виникнення обов'язку платити за векселем, стосується, перш за все, векселя як боргового цінного папера, який втілює право на отримання грошової суми, видача та наступна передача якого не залежить від «базового правочину», у зв'язку з яким був виданий чи переданий вексель.

Проте абстрактність вексельного зобов'язання, на думку окремих авторів, не слід абсолютизувати. Так, В. А. Белов називає хибною позицію, з якої абстрактне зобов'язання розглядається як таке, що виникло без будь-якої підстави [8].

У юридичній літературі відсутній єдиний підхід до питання про розмежування формальної та матеріальної абстрактності. Так, Д. С. Пахомов розглядає матеріальну абстрактність як таку, що характеризує зобов'язання, визнається відірваною від прикритого ним базового правочину, як текстуально, так і за сутністю. З виникненням такого зобов'язання базовий правочин припиняється раз і назавжди, а його місце посідає нове зобов'язання. Як наголошує автор, боржник за таким зобов'язанням не вправі захищатись запереченнями, заснованими на дефектах та невиконанні базового правочину [9]. Формальна абстрактність, на думку М. О. Крутицького, виявляється в неприпустимості текстуальної прив'язки в самому векселі до підстав його видачі [10]. Формальну абстрактність даний автор розглядає як зобов'язання, яке не здатне відобразити базове праворозвідношення, не містить у собі посилання на свою підставу, але є відірваним від такої підстави лише текстуально. По суті, таке зобов'язання пов'язане з базовим договором і поділяє його долю. Наслідком такого зобов'язання автор називає право боржника захищатись від кредитора послан-

нями на дефекти чи невиконання основного договору.

У цьому питанні ми схилиємось до думки В. А. Белова, який вказує, що про абстрактність цінного папера та зобов'язання за цінним папером говорять тоді, коли хочуть підкреслити незалежність їх існування від осіб, які є учасниками зобов'язань, тобто незалежність від наявності або відсутності і змісту підстави видачі цінного паперу [11].

На думку В. В. Воловика, взагалі є безпідставним розмежування матеріальної та формальної абстрактності, оскільки абстрактність у цивільному праві розуміється як незалежність від підстав виникнення зобов'язання не просто за формою, а й за змістом; формальна абстрактність, тобто відокремленість від підстав виникнення зобов'язання лише за формою, а не по суті, фактично означає відсутність абстрактності і є ознакою векселя лише як документа, а не як цінного папера та об'єкта цивільних прав [12].

З такою позицією про недоречність розмежування матеріальної та формальної абстрактності вексельного зобов'язання можна погодитись, але, на наш погляд, із тих міркувань, що абстрактність як така стосується не зобов'язання, втіленого у векселі, а самого векселя як цінного папера щодо відношенні його зв'язку із підставами видачі та наступної передачі іншим особам.

Натомість ми пропонуємо розглядати абстрактність векселя як ознаку цього цінного папера (відсутність права заперечувати проти погашення векселя як цінного папера посиланнями на зв'язок його видачі, передачі з тими чи іншими відносинами між векселедавцем та попередніми держателями), а також визнати каузальність втіленого у векселі обов'язку здійснити платіж, де каузою (підставою) є сам факт існування векселя як цінного папера та обставина його презентації до платіжця.

*Проведений аналіз дозволяє зробити наступні висновки.*

*По-перше, безумовність є ознакою, яка характеризує вексельне зобов'язання про платіж вексельної суми, на відміну від абстрактності, яка є ознакою цінного папера — векселя і полягає у відсутності права заперечувати проти погашення векселя як цінного папера посиланнями на зв'язок його видачі та передачі з тими чи іншими «базовими обставинами».*

*По-друге, безумовність вексельного зо-*

бов'язання характеризується неприпустимістю включення до реквізита векселя «про платіж» умов, уточнень чи посилань на обставини, які ставлять у залежність від їх наявності чи відсутності наказ чи обов'язок платежу за векселем, крім тих, які передбачені вексельним законодавством України.

По-третє, ознака безумовності обов'язку вексельного боржника для векселя як цінного папера має елементарне значення, тобто, будучи складовою частиною векселя як цінного папера (реквізитом), вексельне зобов'язання виявляє ознаку безумовності, яка має значення для векселя як цінного папера при виконанні ним від-

повідних функцій і завдяки цьому може належати до його видових ознак.

По-четверте, безумовність обов'язку акцептанта та індосанта не має для векселя як цінного папера значення його складової частини, але має кумулятивне значення для векселя як цінного папера, впливаючи на зміну його економічних та юридичних властивостей в процесі обігу.

По-п'яте, аналіз абстрактності векселя дозволяє визнати каузальність втіленого у векселі обов'язку щодо здійснення платежу, де каузою (підставою) є існування векселя як цінного папера, презентація якого здійснена боржнику з вимогою про платіж.

### ПРИМІТКИ

1. Демківський А. В. Вексельний обіг в Україні : навч. посіб. / А. В. Демківський. — К. : ВІРА-Р, 2003. — С. 17.
2. Новоселова Л. А. Вексель в хозяйственном обороте: комментарий практики рассмотрения споров / Л. А. Новоселова. — 4-е изд., перераб. и доп. — М. : Статут, 2003. — С. 11.
3. Бервено С. Н. Правовое регулирование вексельного обращения в Украине / С. Н. Бервено, В. Л. Яроцкий. — Х. : Право, 2001. — С. 33.
4. Шершеневич Г. Ф. Курс торгового права : в 4 т. / Г. Ф. Шершеневич. — М. : Статут, 2003. — Т. III : Вексельное право. Морское право. — С. 43.
5. Вишневский А. А. Вексельное право / А. А. Вишневский. — М. : Юристъ, 1996. — С. 10.
6. Белов В. А. Положение о векселях в схемах, примерах, терминах и определениях : практ. пособ. / В. А. Белов. — М. : ЮрИнфоР, 2002. — С. 57.
7. Рукавишников И. В. Вексель как объект гражданских правоотношений / И. В. Рукавишников. — М. : ЮрИнфоР, 2000. — С. 22.
8. Белов В. А. Практика вексельного права / В. А. Белов. — М. : ЮрИнфоР, 1998. — С. 117.
9. Пахомов Д. С. Правовое регулирование исполнения вексельного обязательства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Дмитрий Сергеевич Пахомов. — М., 2001. — С. 90.
10. Крутицкий Н. А. Вексельное обязательство: понятие, возникновение, содержание : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Николай Алексеевич Крутицкий. — СПб., 2001. — С. 44.
11. Белов В. А. Вексельное законодательство России : науч.-практ. ком. / В. А. Белов. — 2-е изд., испр., перераб. и доп. — М. : ЮрИнфоР, 1999. — С. 110.
12. Воловик В. В. Вексель як об'єкт цивільних прав : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Владислав Валерійович Воловик. — К., 2004. — С. 20.

### **Мирославский Сергей. Соотношение абстрактности и безусловности в вексельном праве.**

*В статье исследуются проблемные вопросы соотношения безусловности вексельного обязательства и абстрактности как признака ценной бумаги — векселя в современном вексельном праве Украины. Выясняется вопрос значения абстрактности и безусловности индосамента и акцепта для векселя как долговой ценной бумаги.*

**Ключевые слова:** акцепт, абстрактность, безусловность, вексель, вексельное обязательство, индосамент, ценная бумага.

### **Myroslavskyy Serhiy. Correlation of abstractness and absoluteness in exchange law.**

*In the article the problem questions of the correlation of absoluteness and abstractness of the bill obligation as a criterion of security — the bill of exchange in the modern exchange law of Ukraine are investigated. The questions of value of abstractness and absoluteness of the endorsement and acceptance for the bill of exchange as a promissory security are found out.*

**Key words:** acceptance, abstractness, absoluteness, bill of exchange, bill obligation, endorsement, securities.